

تربیت عقلانی

از دیدگاه استاد مطهری

مؤلفان:

مریم عشوری، محسن خاشاوند، حجت اله خدامرادی

انتشارات پیوست

سرشناسه : عشوری، مریم، ۱۳۵۷ -

عنوان و نام پدیدآور: تربیت عقلانی از دیدگاه استاد مطهری/ مولفان مریم عشوری، محسن خوشناموند، حجت‌اله خدامرادی؛ ویراستار علمی مرتضی بختیاروند.

مشخصات نشر: تهران: نشر پیوست، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۴۳ص: مصور (رنگی).

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۶۴۵-۷-۰ ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۶۴۵-۷-۰ ریال ۱۰۰۰۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی : فیا

موضوع : مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸ - ۱۳۵۸ -- دیدگاه درباره عقل‌گرایی

موضوع: Motahari, Morteza -- Views on rationalism

موضوع: مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸ - ۱۳۵۸ -- دیدگاه درباره عقل و ایمان

موضوع: Motahari, Morteza -- Views on faith and reason

موضوع: عقل‌گرایی (اسلام) Rationalism (Islam)

موضوع: عقل و ایمان Faith and reason

رده بندی ننگر : ۱۳۹۶/م۶/۲۳۳BP

رده بندی دیویی : ۲۹۸/۱۷۰

شماره کتاب شناسی : ۵۰۰۱۶۹۰

انتشارات پیوست

تهران . صندوق پستی ۹۱۳۳-۱۵۸۷۵

تلفن: ۴۱۸۸۳۶۰۰ نمابر: ۴۱۸۸۳۶۱۰ - ۲۳۱۷۵۴

○ تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری ○

چاپ اول: آذر ۱۳۹۶ . تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و صحافی: دیجیتال نشر متین

ویراستار: مرتضی بختیاروند

کلیه حق و حقوق اثر محفوظ بوده و هرگونه کپی برداری پیگرد قانونی دارد.

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

پیشگفتار

در میان مخلوقات خداوند، تنها موجود تربیت‌پذیر، انسان است. هرچند می‌توان با دست‌آموز کردن، اهلی کردن و با آوردن، عاداتی را در حیوانات ایجاد کرد، اما تربیت به معنی واقعی کلمه، خاص انسان است، زیرا به قول کانت، آدمیت آدم، در گرو آن است و این موضوع، به نوع خلقت انسان برمی‌گردد و بر همین اساس، کمال حیوانات با وجودشان مقارن و هم‌زمان است و براساس غریزه می‌توانند نیازهای خود را رفع کنند، اما انسان در ابتدا ضعیف و ناتوان است یا به عبارتی کمالش با وجودش مقارن نیست و میان وجود و کمالش، تامله برقرار و پرکردن این فاصله، تنها با تربیت ممکن بوده، به همین دلیل، فقط مختص انسان است.

با این حال دربارهٔ تعلیم، تربیت نیز دیدگاه‌ها و نظرات مختلفی وجود دارد و هرکس آن را از منظر و زاویه‌ای متفاوت مورد کاوش و بررسی قرار داده است و با توجه به همان منظر و بُعد مورد مطالعه‌اش، نظراتش را در مورد تعلیم و تربیت بیان می‌کند. برای مثال، گروهی تعلیم و تربیت را از منظر فردی مورد توجه قرار داده‌اند و نظراتی را با عنوان تربیت فردی ارائه کرده‌اند. گروهی نیز تربیت را از دیدگاه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، عاطفی، فنی، حرفه‌ای و... مورد توجه و تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند و در مقابل، نظراتی در زمینهٔ تربیت با همین مضامین و عناوین ارائه کرده‌اند؛ بنابراین موارد یادشده، همان ساحت‌ها و جنبه‌های مختلف تعلیم و تربیت‌اند که در آن‌ها پایه و اساس تربیت است و هر بعد و جنبه‌ای که به آن اضافه شود، مضاف بر تربیت، به شمار می‌آید و با توجه به همان بعد و جنبهٔ اضافه‌شده به آن، تربیت نیز به همان نام مشهور می‌شود؛ همچون تربیت فردی، تربیت اجتماعی، تربیت اقتصادی، تربیت عاطفی و مانند آن.

درست همانند فلسفه‌های مضاف که در آن‌ها فلسفه، پایه و اساس بوده که مضاف است و بخش‌هایی همچون علم، سیاست، حقوق، تعلیم و تربیت و ... به آن افزوده شده‌اند که مضاف‌الیه آن را تشکیل می‌دهند و به صورت فلسفه‌های مضافی همچون فلسفه علم، فلسفه سیاست، فلسفه حقوق، فلسفه تعلیم و تربیت و همانند آن درآمده‌اند و در ارتباط با تعلیم و تربیت نیز پایه و اساس، تربیت است و بخش‌هایی همچون سیاست، اقتصاد، عاطفه، اجتماعی و ... به آن اضافه شده‌اند که تربیت، مضاف و بخش‌هایی همچون اقتصاد، سیاست، اجتماعی، عاطفی و ... مضاف‌الیه آن هستند که به صورت ساحت‌هایی همانند تربیت، عاطفی، تربیت اقتصادی، تربیت اجتماعی و ... درآمده‌اند؛ بنابراین می‌توان گفت با توجه به این مبانی، مضاف‌الیه انسان، تربیت در ساحت‌های گوناگونی قابل تعریف است. یکی از این ابعاد وجودی آدمی، عقل است، به طوری که آن را قوه تمیز و فصل آدمی از دیگر حیوانات بیان کرده‌اند. در باطل با توجه به این بعد از وجود آدمی، ساحتی به نام ساحت تربیت عقلی یا تربیت عقلانی، به عنوان موضوع تعلیم و تربیت برای انسان وجود دارد. در نتیجه یکی از مهم‌ترین اهداف تعلیم و تربیت، پرورش و تقویت نیروی عقل است، زیرا عقل در تعدیل و کنترل تمایلات نفسانی، دعوت به اعمال نیک و پابندی به مکارم اخلاقی، نقش مهمی ایفا می‌کند.

در حقیقت مقام عقل در وجود و حیات انسان، شبیه مقام قاضی در مسند قضاوت است که هم نقش تشخیص و تمیز نیک از بد، خیر از شر، حق از باطل و رهبری و صلاح‌اندیشی را بر عهده دارد و هم وظیفه ضمانت اجرایی به منظور خیر و صلاح یعنی اصلاح را عهده‌دار است. بدون شک هر چه قاضی به عمق مطالب آگاه‌تر باشد، قضاوت عادلانه‌تری در مورد احقاق حق انجام خواهد داد (صبور، ۱۳۶۴: ۵۷). افزون‌براین، اگر آدمی در طول حیات خویش، عقل را در بستر کشف حقایق رشد دهد و راه‌های تقویت

و افزایش قوه تشخیص و تمیز را کشف کند، به سر منزل مقصود خواهد رسید. در اسلام که به رشد و هدایت تمام ابعاد وجود آدمی توجه شده است به تربیت این بعد و راه‌های رسیدن به آن و موانع و عوامل بازدارنده رشد این بعد وجود آدمی نیز اشاره شده است، چنانچه شهید مطهری، یکی از فیلسوفان معاصر، معتقد است اگر انسانی براساس گفته‌های قرآن، راه و روش تحقق قابلیت‌های شگرف عقل را در خود آشکار کند، به هدفی که قرآن برای او ترسیم کرده که همانا نیل به مرتبه قرب الهی و عبودیت است، خواهد رسید.

اگرچه مقوله تربیت عقلانی و نقد و بررسی مؤلفه‌های آن، به تازگی در مباحث تخصصی تعلیم و تربیت مطرح شده است، ولی ریشه‌های آن را در غرب، به فلاسفه یونان و پس از آن‌ها به افرادی مانند بیکن و رنه دکارت و جان لاک نسبت می‌دهند (رشاد، ۱۳۸۵: ۱۱)، درحالی‌که ما مسلمانان، به گذاری شالوده‌های تربیت عقلانی را در جهان اسلام و از زمان پیامبر می‌دانیم (یعنی نداد، ۱۳۸۱: ۱۱). علت جانب‌داری از اسلام به عنوان آغازگر تربیت عقلانی را می‌توان به وجود آموزه‌های فراوان اسلام در مورد عقل و چگونگی تربیت آن و درنهایت نیل آدمی به سوی معنویت نسبت داد. در اسلام، عقلانیت و تربیت عقلانی همه‌جانبه و عمیق می‌تواند به معنویت منتهی شود؛ عقلانیتی که انسان را فقط ماشینی اندیشه‌نگار نداند و جنبه احساسی، هیجانی و نیز جنبه ارادی آدمی را به طور کامل در نظر بگیرد (صادقی، ۱۳۸۸: ۴۶).

اما از سیر تاریخی عقل و تربیت عقلانی که بگذریم، گروهی معتقدند در عصر مدرنیته، بشر با وجود پیشرفت‌های عظیم علمی، به چالش‌های نگران‌کننده اخلاقی رسیده است و قسمتی از آن می‌تواند به دلیل کم‌رنگ شدن نقش عقل در زندگی باشد که آن نیز محصول عدم تربیت صحیح عقلانی است.

به طور کلی جامعه‌ای که به پرورش بعد عقلانی در انسان توجه کافی نداشته باشد، درنهایت در همه ابعاد، دچار افراط و تفریط می‌شود. در چنین جامعه‌ای، انسان دورافتاده

از تفکر، علل عقب‌ماندگی‌های خود را هرچه به‌جز ضعف عقلانیت خویش می‌داند و این، آغاز بی‌هویتی انسان و غفلت از سایر مبانی دینی و معنوی او خواهد بود.

در فصل اول این کتاب، تربیت و تربیت عقلانی توضیح داده شده است. در فصل دوم، سیر تاریخی عقل‌ورزی را در دو دیدگاه اسلامی و غربی، به رشته تحریر درآورده‌ایم. در فصل سوم، به مبانی فلسفی و اخلاقی تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری پرداخته‌ایم. در فصل چهارم، اهداف تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری بسط و شرح داده شده است. در فصل پنجم، به اصول روش‌های تربیت عقلانی از منظر شهید مطهری اشاره شده است و در نهایت فصل پایانی یعنی فصل ششم، به موانع تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری اختصاص یافته است.

تربیت چیست و چرا مهم است؟

چرا تربیت ضرورت دارد؟

عقل چیست؟

تربیت عقلانی چیست؟

چرا تربیت عقلانی مهم است؟

تربیت از منظر اندیشمندان

تربیت از منظر اندیشمندان غرب

تربیت از منظر اندیشمندان مسلمان

سیر عقل‌ورزی و تربیت عقلانی

سیر عقل‌ورزی و تربیت عقلانی در جهان اسلام

سیر عقل‌ورزی و تربیت عقلانی در غرب

تربیت عقلانی در قرون سوم و چهارم پیش از میلاد

تربیت عقلانی در قرون وسطا

تربیت عقلانی در قرن شانزدهم

تربیت عقلانی در قرن هفدهم

تربیت عقلانی در قرن هجدهم

تربیت عقلانی در قرن نوزدهم

تربیت عقلانی در قرن بیستم

بحث‌های معاصر در زمینه عقل و تربیت عقلانی

سیر عقل‌ورزی و تربیت عقلانی در عالم غرب

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری دو دیدگاه

شرح مختصر زندگانی و آثار شهید مطهری

تعریف تربیت از دیدگاه شهید مطهری

تعریف عقل از دیدگاه شهید مطهری

تعریف تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری

تعریف و تبیین مبانی تعلیم و تربیت، جایگاه مبانی فلسفی و اخلاقی در تعلیم و تربیت

مبانی تربیت عقلانی بر مبنای سخنان شهید مطهری

۱. عقل عملی، متأثر از حالات نفس است

۲. تفکر عقلی امکان‌پذیر است

۵. کارکردها و تدابیر عقل، جوابگوی تقاضای زمان است.
۶. نظام علی و معلولی، پایه تفکرات عقلانی است.
۷. نقش محیط در تربیت عقل، بارز است.
۸. فقر معنویت، در خاموشی و گمراهی عقل دخیل است.
۹. عقل، دارای استقلال و آزادی است.
۱۰. عقل، تربیت‌پذیر است.
۱۱. عقل، تجزیه‌پذیر است.

فصل چهارم

مقدمه

اهمیت و ضرورت اهداف در جریان تربیت

مفهوم‌شناسی

مفهوم هدف

مفهوم هدف تربیتی

فواید و نتایج اهداف تربیت

هدف غایی تربیت عقل از دیدگاه شریعت طهری

اهداف کلی تربیت عقلانی از دیدگاه شریعت مزاری

دستیابی به علم نافع

دستیابی به ایمان به وسیله به کارگیری صحیح عقل

فصل پنجم

مقدمه

ضرورت تدوین اصول و روش‌های تربیت

اصول و روش‌های تعلیم و تربیت

اصول و روش‌های تربیت عقلانی

مبنای اول: «عقل عملی، متأثر از حالات نفس است»

اصل اول: تربیت عقل عملی به وسیله تزکیه نفس

مبنای دوم: «تفکر و تعلم، ارکان اساسی تربیت عقل است»

اصل اول: تعقل

اصل دوم: اصل لزوم علم‌آموزی

مبنای سوم: «تفاوت در عقول آدمیان، امری ذاتی است»

اصل اول: اصل باور نسبت به طبیعی بودن تفاوت عقل در آدمیان

اصل دوم: اصل آمادگی

مبنای چهارم: «همة قوانین عقل، با فطرت آدمی هماهنگ است»

اصل اول: اصل همسویی تعلیم و تربیت با فطرت انسانی

مبنای پنجم: «کارکردها و تدابیر عقل، پاسخگوی تقاضای زمان است»

اصل اول: اصل همسویی تربیت با اقتضائات زمانی

۷ اصل اول: اصل مناسب‌سازی محیط تربیتی

۸ مبنای هشتم: «نفس محیط در تربیت عقل، بارز است»

۹ اصل اول: اصل تأثیرپذیری عقل از ایمان

۱۰ مبنای نهم: «عقل، دارای استقلال و آزادی است»

۱۱ اصل اول: احترام به آزادی مربی

۱۲ مبنای دهم: «عقل، تربیت‌پذیر است»

۱۳ اصل اول: اصل قابلیت

۱۴ مبنای یازدهم: «عقل، تجزیه‌پذیر است»

۱۵ اصل اول: اصل توجه به ابعاد عقل

۱۶ مل ششم

۱۷ مقدمه

۱۸ ۱. موانع اخلاقی و عاطفی رشد عقل

۱۹ پیروی از نفس اماره

۲۰ عشق و حب افراطی

۲۱ مرعوبیت

۲۲ صفات رذیله

۲۳ جحود

۲۴ شتاب در قضاوت

۲۵ عدم تعقل

۲۶ پیروی از ظن و گمان

۲۷ ایجاد انس با عادات فردی

۲۸ ۲. موانع فرهنگی، اجتماعی و سیاسی رشد عقل

۲۹ فرهنگ و جبر حاکم بر جامعه

۳۰ جمود و تقلید

۳۱ ایجاد انس با عادات اجتماعی

۳۲ پیروی از بزرگان

۳۳ ۳. موانع جسمانی تربیت عقلانی

۳۴ استفاده نادرست از حواس

۳۵ اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی

۳۶ نابع و مأخذ